

QARABAĞIN XÜSUSİ MÜHAFİZƏ OLUNAN TƏBİƏT ƏRAZİLƏRİ

Vahid Fərzəliyev

AMEA-nın Mərkəzi Nəbatat Bağı

Ermənistanın 30 ilə yaxın bir dövrdə Azərbaycana qarşı davam etmiş hərbi təcavüzü nəticəsində Qarabağda olan bir sıra qoruq və yasaqlıqların nadir və unikal təbiət abidələri talan edilmişdir. Hazırda həmin ərazilərdə aparılan monitorinqlərin əsas məqsədi dəymiş ziyanı hesablamaq və ərazilərin yenidən bərpası ilə bağlı əməli tədbirlər planı işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Qarabağın təbii bitki örtüyü aşağıdakı qoruq və yasaqlıqlarda mühafizə olunur:

Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Zəngilan rayonunda Bəsitçayın dərəsində yerləşir. Qoruğun 107 ha ərazisinin 100 ha-nı Şərq çınarı meşəsi tuturdu. Çinar ağacları qiymətli reliktdir bitki növü olmaqla Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir. Ərazinin 80%-ə qədər meşə ilə örtülüb sahə, 14%-i seyrək meşəliklərdən ibarət olmuşdur. Burada həmçinin qoz, dağdağan, tut, söyüd, qovaq, yemişan, itburnu, murdarça, qaratikan və s. ağac və kollar inkişaf edirdi. İşğal dövründə bu unikal qoruğun ərazisi məhv edilmiş, qiymətli çinar ağacları kəsilib götürülərək ağac emalı sənətinə daşınmış və ya kökündən çıxarılaraq Ermənistanın müxtəlif ərazilərinə köçürülmüşdür. Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu Laçın rayonunun yüksək dağlıq qurşağının səciyyəvi alp cəmənlərini mühafizə edirdi. Qoruğun ümumi sahəsi 240 ha təşkil etmişdir. Burada 100-dən çox qiymətli bitki növü qorunurdu.

Dövlət yasaqlıqları:

Laçın rayon Dövlət Təbiət Yasaqlığı Laçın rayonu ərazisində yaradılmış, 20000 ha ərazini əhatə etmişdir. Yasaqlıq ərazisi ən yüksək zirvəsi Qırxqız (2825 m) olan orta və yüksək dağlıq relyefə malikdir və Şəlvə, Piçənis, Qorçu və s. çayların endiyi dərin dərələr vasitəsilə kəskin parçalanmışdır. Bitki örtüyünə görə yasaqlığın ərazisi iberiya palıdlarından ibarət olan orta dağ-meşə (1000-1700 m), Şərq palıdından ibarət olan yuxarı dağ meşə (1700-2200 m), subalp (2200-2500 m) və alp (2500-2800 m) cəmənləri qurşaqlıqlarına ayrılır. Yasaqlığın ərazisi əsasən vələs, çökə, ağcaqayın və s. qarışıqından ibarət meşələrdir. Hacışamlı meşəsində 4 min hektardan çox ərazini əhatə edən qiymətli bitki növü olan qızılı palıd mühafizə olunurdu. İşğal dövründə bu qiymətli bitki növü şərab çəlləklərinin istehsalı məqsədilə amansızlıqla qırılıb daşınmışdır.

Qubadlı Dövlət Təbiət Yasaqlığı Qubadlının şimal və Laçın rayonunun cənub hissələrini əhatə edən 20000 hektar ərazidə yaradılmış, yasaqlığın 8500 hektarı əsasən qırmızı palıddan və vələs ağaclarından ibarət meşəlikdir. Yasaqlıq əsasən cüyür, çöl donuzu, ayı, canavar, qırqovul, turac, bildirçin, göyərçin və s. heyvanat aləmini qorumaq və artırmaq məqsədilə yaradılmışdır. Burada qızılı palıd, qoz ağacı, vələs, ağcaqayın, ardıc, yemişan, itburnu, böyürtkən ağac və kolluqları geniş massivdə yayılmışdır.

Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığı 450 ha ərazini əhatə etməklə nadir təbiət komplekslərini, xüsusilə tarixi və palcontoloji abidələri qorumaq və etalon ərazi kimi saxlamaq məqsədilə Şuşa və Xocalı ərazisində yaradılmışdır. Burada Şuşa vələsi, vələsyapaq azat, giləmeyvəli qaraçöhrə, quş səhləbi və s. kimi nadir bitkilərlə yanaşı, ağcaqayın, cökə, göyrüş, yemişan, itburnu, zoğal, əzgil, alma, armud, alça və s. geniş yayılmışdır.

Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı Zəngilan rayonunun İranla sərhəddində, Araz çayının sahilində yaradılmışdır. Yasaqlıq 2200 hektar sahəni əhatə etmişdir. Burada yayılmış əsas növlər söyüd, ağyarpaq qovaq, yulğun, saqqızağacı, çinar, qarağac, iydə, biyan bitkiləri olmaqla yasaqlığın yaradılmasında məqsəd tuqay meşələrinin qorunması olmuşdur.

Zəngilan rayonunda yerləşən Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisi hesabına Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun ərazisinin genişləndirilməsi, onların bazasında Xudafərin Milli Parkının yaradılması işlərinə başlanılması, eyni zamanda işğaldan azad olunmuş rayonların ərazilərində mövcud təbiət abidələrinin inventarlaşdırılmasının ən yaxın dövrdə həyata keçirilməsi zəruri məsələlərdir.